

Kdor ve vse, običajno ne ve in ne razume ničesar

Zakaj pisati Drago Jančar v knjigi esejev razmišlja o današnjem družbenem diskurzu in številnih relevantnih temah

Če bi iskali za današnji čas primeren izraz, ki bi najbolje opredeljeval ne samo aktualne vsebinske poudarke, temveč tudi razpoloženje in atmosfero, bi bila to verjetno inventura. Ni dvoma, da se ciklično pojavljajo potencirane težnje po ugotavljanju bilance družbenega dogajanja in posledično obetov za prihodnost, vendar se zdi, da smo trenutno sredi ene najbolj intenzivnih inventur v zadnjih desetletjih.

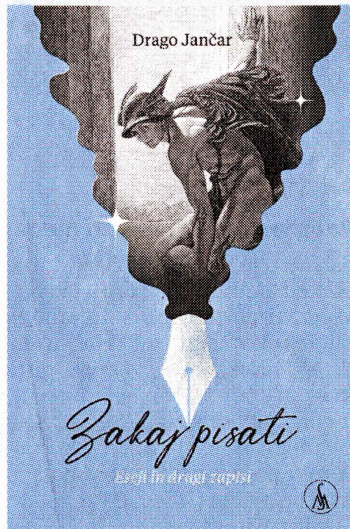
PETER RAK

Takšni permanentni inventuri smo vsakodnevno priča na družbenih omrežjih, kjer seveda prevladujejo kratke udarne replike, ki zajemajo različne topike, se pa v njih pojavlja tudi neki vsebinski in formalni klišejski obrazec, in to je praviloma tako imenovano signaliziranje kreposti. Kar nekako pomeni, da se pisec deklarira kot posameznik, ki čuti neizmerno potrebo po pravičniškem moraliziranju, pri tem pa sebe postavi na piedestal ultimativne politične korektnosti, izjemoma se zaradi boljšega vtisa še sam nekoliko posuje s pepelom in morda doda kakšno blago samokritiko.

Tarče takšnih zapisov so največkrat izbrane družbene in politične osebnosti, stranke, gibanja ali družbeni fenomeni, ki naj bi bili splošno prepoznani kot vredni kritike ali celo brezkompromisnega demoniziranja. Ob tem se praviloma abstrahira vsa bolj kompleksna ozadja ali potencialne kontroverznosti določenega

Drago Jančar
Zakaj pisati

Slovenska matica, 2024

problema ali fenomena kot irelevantne, zato je zapis, naj zveni še tako kritično, pravzaprav povsem sterilen. Spletno vesoljno občestvo pač nagovarja s pozicije vseveda, zato besedilo ni poziv k dialogu ali sugestiji k bolj poglobljeni refleksiji, temveč gre za manifest, zoper katerega ni ugovora, dopuščajo se zgolj razmišljanja, ki so v skladu z izhodiščno tezo.

Irelevantna prazna polemičnost

»V času interneta in popolne razpršenosti idej se izgublajo kriteriji, idejni, moralni, vsakršni. Vsakdo

ve vse in to tudi tako zapiše na ta ali oni internetni forum. Kdor ve vse, običajno ne ve in ne razume ničesar. Človek, ki je napisal deset knjig, ima v tej informacijski džungli enako težo kot nekdo, ki deset knjig niti prebral ni.« S tem zapisom je Drago Jančar v svoji zadnji knjigi *Zakaj pisati: eseji in drugi zapisi* zelo plastično orisal današnji položaj na področju javnega družbenega diskurza, ki se je prelevil v povsem irelevantno prazno polemičnost, neredko začinjeno z banalnostjo in vulgarnostjo.

Jančar je ob izjemnem književnem opusu vseskozi tudi eden osrednjih slovenskih esejistov, s to zadnjo knjigo je nabor esejističnih del, ki že od sredine 80. let vedno znova v občutljivih in tudi prelomnih časih ponujajo izhodišča za relevantne razmisleke, že dosegel ducat. Tokrat v naslovu aludira na znano Hölderlinovo vprašanje Zakaj pesnik v ubožnem času?, ki je bilo skupaj s celotnim pesnikovim delom še zlasti v prvi polovici 20. stoletja predmet zelo različnih, morda tudi spornih interpretacij, vključno s Heideggerjevimi, velja pa seveda kot sinonim nostalgije nad domnevno slavnimi časi, nazadnje je bil Hölderlin skupaj s Schellingom in Heglom nekakšen sokreator nemškega idealizma.

V primerjavi s Hölderlinom, ki je imel zelo konkreten ideal v stari Grčiji in helenizmu in torej zelo otipljiv vir melanholije ob izgubljenih idealih, so danes problemi zelo drugačni. Idealov in idealizma je malo ali nič, ne samo na internetu, tudi sicer so ideje

povsem razpršene, o kriterijih pa se zdi skoraj odveč izgubljati besede. Knjige, kot je Jančarjeva, so zato še kako dobrodošle, saj bralca nagovarjajo z drugačno občutljivostjo, pravzaprav bi lahko za ton njegovih observacij uporabili temo enega od esejev, v katerem obravnava vprašanje blagohotnosti.

Izhodišče tega zapisa je sicer osebnost zdravnika Jožeta Trontlja, vendar tezo o blagohotnosti nato razvije, kot zapiše, je blagohotnost posebna, višja oblika pravičnosti. Kar ne pomeni, da Jančar v svojih razmišljanjih tu in tam ni tudi zelo oster, vendar prevladuje nekakšna modrost, ki se zaveda, da ima dandanes vzvišen, domišljav, moralizatorski, aroganten in didaktičen ton razprave prav takšen učinek kot spletne domislice, torej nobenega. Kot ga nima niti literatura, ki se podredi doktrinarno določeni vlogi instrumenta za ustvarjanje določenega modela družbe, pisatelji pa so v skladu s slavno idejo oziroma bolj ali manj tragikomično fantazmo »inženirji duš«.

Prav tem dilemam se Jančar posveti v uvodu svoje knjige in med drugim opozori na spornost simplificiranih konceptov literature, kjer želijo nekateri direkten in dirigan prenos določenih pogledov na družbo v romane ali novele. »Družbena implikacija literarnega pisanja je po mojem mnenju samodejna, prihaja iz človekove življenjske izkušnje in njegovih pogledov na svet, ki seveda implicirajo historični in družbeni kontekst. A to ne more nadomesti-

ti ali zasenčiti estetske vrednosti, torej lepote umetniškega dela. Organska samodejnost med kaj in kako je nekaj drugega kakor zavestna usmeritev umetniškega dela k družbenemu cilju. Zato literature ni mogoče postaviti na tisto mesto, ki ga od evropskega človeka terja njegov politični angažma, te vloge noben roman namesto nikogar ne more opraviti. Tudi v družbenem smislu je literatura najmočnejša, kadar je v njej moč estetike. Estetika je mati etike, pravi Josef Brodski,« je poudaril Jančar.

Ki je prav tako zelo kritičen do aktualne gledališke produkcije, v kateri je vse manj zanimanja za klasično koncipiran dramski tekst, dramatik se zdi vse bolj odveč, prevladujejo vizualne in akustične senzacije. Ob tem je po njegovem mnenju povsem nerazumljivo, zakaj avtorji predstav od klasičnega ali sodobnega dramskega ali proznega besedila poberejo le še naslov in nekaj stavkov. »Če gledališče literature ne potrebuje več, zakaj uporablja naslove obstoječih, pogosto klasičnih dramskih del, zakaj si preprosto sami nečesa ne izmislijo ...« se sprašuje.

Zablode totalitarnega mišljenja

Knjiga *Zakaj pisati* pravzaprav ponuja dileme o večini pomembnejših današnjih družbenih vprašanjih, ob tem pa se dotika tudi preteklosti, ki nas je nedvomno zaznamovala, travmatične izkušnje iz naše tako imenovane polpretekle zgodovine pa nas v veliki meri hočeš nočeš še danes determinira-

jo. Reminiscence na jugoslovanski povojni totalitarni režim so med drugim zbrane v eseju *Pisatelj kot kustos neke razstave*, v katerem obravnava pripravo razstave *Temna stran meseca*, katere (so)avtor je bil. Kot poudarja, je namreč tako za slovensko kot za evropsko prihodnost pomembno, da samo iz vednosti o zablodah slehernega totalitarnega mišljenja in družbenega nasilja lahko raste jasna zavest o demokraciji. In pravzaprav v isti sapi resignirano ugotavlja, da mnogi tega še zmeraj ne dojamejo; od kod sicer takšna poplava nostalgčnih izjav in celo političnih programov, ki obujajo »stare dobre čase Titovega komunizma«?

Zelo aktualna se zdi taključna esej o problemu tako imenovane politične korektnosti, v imenu katere se cenzurirajo celo klasična književna dela, ob cenzuri pa ni nič manjši problem avtocenzure. »Za nas, ki beremo in pišemo, je stvar resna, ker popravljalci sveta mimogrede popravljajo tudi literaturo. Tisto, ki je niso sami napisali. Tisto, ki jo imamo radi in so jo napisali avtorji, ki so pokojni in se sploh ne morejo braniti.« Prepričan je, da cenzorji ne bodo kar zlahka dosegli svojih ciljev, saj bodo naleteli na odpor tako pisateljev kot bralcev, ob tem pa se sprašuje, ali res potrebujemo takšen planetarni kulturni boj samo zato, da bi ohranili nekaj, kar nas je in stotere generacije pred nami osrečevalo in nam osmišljalo življenje.

Z nekaterimi tezami bi lahko tudi polemizirali, recimo o tem, ali

ni Srednja Evropa zgolj nostalgčen fenomen oziroma, kot se je izrazil Peter Handke, meteorološki pojav. Ali pa Jančarjevo prepričanje, da Jugoslavija, na katero včasih pomisli z nostalgijo, včasih pa z jezo, ne bi razpadla, če bi imela demokratični politični sistem. Vezivno tkivo nekdanje skupne države je bila najprej zgolj invalidna psevdodemokracija kraljevine Jugoslavije in nato rigiden normativizem komunistične diktature, takoj ko je represija izgubila svoj totalitarni značaj, pa se je začel razpad države.

Kakorkoli že, v določeni meri so Jančarjevi eseji v tonu podobni razmišljanjem Stefana Zweiga v njegovi avtobiografiji *Včerajšnji svet*. Jančar sicer ni tako črnogled, njegovo pisanje kljub kritičnosti nima kakšnih desperatnih razsežnosti, prav nasprotno, ne manjka niti pozitivnih in afirmativnih sporočil. Vendar se zdi njegovo pisanje vendarle precej melanholično in nostalgčno s pridihom skepticizma, saj so danes postavljeni pod vprašaj nekateri temeljni ustvarjalni postulati, vključno s pozicioniranjem kulture in umetnosti v družbi. Načelne deklaracije ter formalne aklamacije kulturnega uradništva pri korigiranju morebitnih stranpoti ne bodo imele nobene teže, štejejo le besede oziroma dejanja umetnikov samih. In zato je Jančarjeva knjiga danes še toliko pomembnejša, odgovor na naslovno vprašanje pa se seveda skriva prav med njenimi platnicami.